

düsbed

DİCLE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308-6219 Şubat 2021 YIL-13 Sayı 26

Araştırma Makalesi / Research Article

Yayın Geliş Tarihi / Article Arrival Date

02/10/2020

Yayınlanma Tarihi / The Publication Date

25/02/2021

Dr. Öğr. Üyesi Candaş CAN

Sinop Üniversitesi

Boyabat İİBF

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

ccan@sinop.edu.tr

VİJİLANTİZM: BİR ŞİDDET VEYA BASKI TÜRÜNÜN KAVRAMSAL ANALİZİ¹

Öz

Çağımızın en yaygın şiddet ve baskı türlerinden biri olan vijilantizm, neredeyse tüm dünyada görülen bir olgudur. Vijilantizme yönelik çalışmalar, dünya genelinde oldukça ilgi çekmesine rağmen, kavram Türkiye’de yeterli ilgiyi bulamamıştır. Vijilantizm literatürü içerisinde sosyolojik, politik, hukuksal vb. birçok farklı açıdan incelemenin yürütüldüğü çalışmalar yer almaktadır. Bu farklı epistemolojilere dayanan yaklaşımlar da kavramın anlaşılmasını muğlaklaştırmaktadır. Bu nedenle çalışma kapsamında; literatürdeki farklı yaklaşımlar çerçevesinde ‘vijilanti kimdir?’, ‘vijilantizm nasıl bir eylemdir?’, ‘vijilantizmin farklı türleri nelerdir?’ ve ‘vijilantizm ne zaman/hangi durumlarda gerçekleşir?’ soruları üzerinden kavramın neye işaret ettiği ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Nihayetinde bu kavramsal sorgulama Türkçe vijilantizm literatürüne bir katkı sağlamayı da amaçlamaktadır.

Anahtar kelimeler: Şiddet, Kolektif Şiddet, Vijilanti, Vijilantizm.

CONCEPTUAL ANALYSIS OF A TYPE OF VIOLENCE OR COERCION: VIGILANTISM

Abstract

Vigilantism which is the most common form of violence and coercion has almost visible in today’s world. Vigilantism studies has been attracted the attention of the World although this subject has been ignored in the Turkish literature. In the literature of vigilantism, there are many studies in which the subject is handled in terms of sociological, political, legal etc. The approaches based on these different epistemologies also ambiguate the understanding of the concept. In this study, therefore, these questions will be answered: ‘who is vigilante?’, ‘what kind of an act is vigilantism?’, and ‘which condition lead to vigilantism’. In such a scientific research it eventually aims to provide contribution to the Turkish literature of vigilantism.

Keywords: Violence, Collective Violence, Vigilante, Vigilantism.

¹ Vijilantizm ve vijilanti terimleri, İngilizce “vigilantism”, “vigilante” terimlerinin Türkçe telaffuza uyumlu hale getirilmesi amacıyla kullanılmıştır. Bilindiği üzere İngilizceden kaynaklı kelime türetmelerde “g” harfi genel olarak “j” harfiyle, “-ism” kökü ise “-izm” olarak Türkçe literatüre sunulmaktadır. [İdeoloji (ideology), dijital (digital), liberalism (liberalizm) vb.] Söz konusu terimleri Türkçe’de tam olarak karşılayacak bir terim ya da terim dizisinin olmadığı kanısıyla transkripsiyon yapıma yoluna gidilmiştir. Terimlerin Türkçe literatürdeki kullanımı hususu, çalışma içerisinde değerlendirilmiştir.

Giriş

İnsanlık tarihi bireysel ya da kolektif şiddetin pek çok türüne sahne olmuştur. Bu şiddet bazen salt bir bireye, bazen bir toplumsal gruba ve bazen de doğrudan rejime yöneltilmiştir. Şiddetin kim ya da kimler tarafından ve hangi amaçlarla gerçekleştirildiği gibi sorulara verilecek cevaplar, farklı şiddet adlandırmalarını gerektirmektedir. Çoğu zaman herhangi bir şiddet türüne yönelik yürütülen çalışmalarda, ilgili şiddet türünün tanımlanmasında bile önemli tartışmaların bulunduğu görülebilmektedir. Şiddet literatüründe önemli bir yere sahip olan vijilantizm (*vigilantism*) konusunda da bir takım ihtilafli konular dikkat çekmektedir. Kavramsal bir sorgulama doğrultusunda yürütülen bu çalışma, aslında temel olarak sözü edilen tartışmalar etrafında şekillenmektedir.

Vijilantizm etimolojik olarak Latince kaynaklıdır ve bu dildeki ‘uyanık, tetikte ve gözlemci-gözcü’ (*watchful, wakeful, awake, observant*) gibi anlamlara gelen *vigil* kelimesinden türetilmiştir. Yine bu kökten türeyen *vigilance* uyanık veya tetikte olma durumunu (*watchfulness, wakefulness*), *vigilant* ise uyanık veya tetikte olan kişiyi (*watchful, wakeful*) betimlemek için kullanılmaktadır (Abrahams, 1998: 4-5; Johnston, 1996: 222). Oldukça basit açıklamak gerekirse uyanık veya tetikte olan bireyler, şiddet veya baskı eylemine giriştiklerinde vijilanti (*vigilante*), bu eylemin kendisi de vijilantizm olarak ifade edilmektedir. Bu bireylerin tam olarak hangi konuda uyanık veya tetikte oldukları hususu, çalışmanın temel sorunsalını oluşturmaktadır.

Dünyada kayda değer bir nitelik ve niceliğe sahip olmakla birlikte, vijilantizm literatürünün Türkiye’de oldukça sınırlı olduğu söylenebilir. Daha çok linç üzerine çalışmaların içerisinde yer verilmiş olan terimin ‘toplum bekçiliği’ (Gambetti, 2007: 7) veya buna yakın anlamlarda çevrildiği dikkat çekmektedir. Diğer bazı çalışmalarda terim, İslam hukuku terminolojisinde yer alan ‘ihkak-ı hak’ olarak çevrilmiştir (Yıldız, 2007: 617; Kubat, 2017: 693,716; Koçak, 2017: xii). Bu çalışmada ise terimin transkripsiyon yoluyla kullanılması tercih edilmiştir, çünkü toplum bekçiliği veya ‘ihkak-ı hak’ gibi karşılıkların kavramsal düzeyde yetersiz kalacağı düşünülmüştür.² Bazı yazarların terimi, İngilizcedeki haliyle kullanmayı tercih etmeleri de (Bora, 2014: 70-71; Koçak, 2017: 141) kuvvetle muhtemel bu yönde bir yaklaşımla ilintilidir.

Vijilantizm, hem bireysel hem de kolektif kapsamda ortaya çıkabilecek bir şiddet veya baskı türü olarak, ilk bakışta Amerikan toplumsal ve tarihsel pratiğinin bir ürünü olarak görülse de özellikle son yıllarda birçok ülke çerçevesinde incelenmiş bir konudur. Nitekim vijilantizm ABD (Fritz, 1994; Cohen, 2007) başta olmak üzere, İsrail (Pedahzur ve Perliger, 2003), Nijerya (Pratten, 2008), Hindistan³ (Sundar, 2010), Türkiye⁴ (Dönmez, 2008) ve İngiltere (Johnston, 1996) gibi ülkelerdeki

² İslam hukukunda “*kişinin kendi hakkını bizzat kendi kuvvetiyle elde etmesi ve koruması*” olarak tanımlanan ihkâk-ı hakkın uygulanması, oldukça istisnai hükümlerle sınırlı tutulmuştur (Bardakoğlu, 1997: 149). Türk hukuk sisteminde de yer alan ihkak-ı hak, daha çok alacağın tahsil edilememesi gibi durumlarda, malın veya paranın korunması çerçevesinde değerlendirilen bir konudur (Şen, 2012: 347). Bu bağlamda ihkak-ı hak ile vijilantizm arasında ‘kişinin hakkını kendi kendine araması’ yönünden şekli bir benzerlik bulunsa da vijilantizm, oldukça farklı uzanımları olan bir eylem türüdür. Aynı şekilde vijilantizmin ‘toplum bekçiliği’ olarak Türkçeleştirilmesi de pek mümkün görünmemektedir. Zira çalışma kapsamında irdeleneceği gibi, vijilantizm sadece bir bekçilik değil, aynı zamanda yargıçlık ve infazcılık niteliklerini de içerebilecek genişlikte bir toplumsal pratiktir.

³ ‘İnek vijilantizmi’ (*cow vigilatism*), Hindistan politik gündeminde önemli bir yer işgal etmektedir. Bilindiği üzere Hinduizm inancında ineklere önemli bir kutsiyet atfedilir ki Hinduların inekleri öldürmeleri ve tüketmeleri yasaklanmıştır (Agoramoorthy ve Hsu, 2012). Bu nedenle ülkede yaşayan Müslümanlar, ineklerin kesim ve satışını engellemek amacıyla bir araya gelen Hindu vijilanti grupların şiddet ve tehditleriyle karşı karşıya kalmaktadırlar. İnsan Hakları İzleme Örgütü (Human Right Watch) için hazırlanan 2019 tarihli rapora göre, 2015 Mayıs ayından beri inek vijilantizmi kapsamında 36 Müslüman öldürülmüştür. Yine rapor kapsamında edinilen bilgilere göre bu şiddet; yoğunluk sırasıyla Dalit, Hindu ve kabile gruplarına da yöneltilmektedir (Bajoria, 2019: 16).

⁴ Türkiye’deki vijilantizme yer verilen çalışmalarda, konunun genel olarak linç eylemi ile birlikte ve/veya aynı değerlendirildiği görülmektedir. Ancak vijilantizm, linç ve daha farklı pratikleri içerisine alabilecek genişlikte bir eylem türüdür. Bu noktada Rasim Özgür Dönmez’in (2013) “*Vigilantism in Turkey: Totalitarian Movements and Uncivil Society in a Post-9/11 Democracy*” adlı çalışmasında genel eğilimin aksine vijilantizm olgusu, belirli bir tarihsel metodoloji ekseninde farklı açılardan da değerlendirilmiştir. 2000’li yılların konu edildiği çalışmada, Türk milliyetçisi vijilanti

şiddet veya baskı pratikleri çerçevesinde incelenmiştir. Sayısı daha da arttırılabilecek bu vijilantizm incelemeleri, bu eylemin evrensel bir olgu olduğunu da göstermektedir.

Tarihsel açıdan vijilantizm, modern devletin şekillendiği ve tüm dünyaya yayıldığı 19 yy. ve sonrası tarihsel süreç içerisinde değerlendirilmektedir. Bu yönüyle de vijilantizmin geleneksel devlet biçimlerinden modern devlete geçiş sürecinin bir ürünü ve günümüzde halen görülen bir olgu olarak bu sürecin bıraktığı patolojik bir eylem olduğu ifade edilebilir. Bu süreçte ortaya çıkan otorite boşluğuyla, adalet ve sosyal kontrolün sağlanma görevinin bazı durumlarda sivil topluma yüklenmiş olduğu söylenebilir (Berg, 2017: 121-25). Klasik Amerikan pratiğindeki vijilanti kovboylar ve vijilans komitelerin (*Vigilance Committee*) gerçekleştirdiği şiddet eylemlerinin dönemin siyasal otoriteleri tarafından çoğunlukla meşru görüldüğü ve bu eylemlerin bazı durumlarda desteklendiği düşünüldüğünde, bu ifadeler daha anlamı bir hal alır.⁵

Vijilantizm literatürü içerisinde; tarihsel, politik ve sosyal analizler yaygın olmakla birlikte (Weisburd, 1988: 138), oldukça farklı disiplinler çerçevesinde yürütülen çalışmaların bulunduğu görülmektedir. Birbirinden çok farklı düzlemde yürütülen ilgili çalışmalar, mutabık olunan bir vijilantizm tanımlaması yapmayı zorlaştırmaktadır. Bu nedenle çalışma kapsamında peşinen bir tanımlama girişiminin aksine, vijilantizmin kavramsal haritasında yer aldığı düşünülen unsurlar sorgulanmaktadır. Nitekim ‘*Vijilanti kimdir?*’, ‘*Vijilantizm nasıl bir eylemdir?*’, ‘*Vijilantizmin farklı türleri nelerdir?*’ ve ‘*Vijilantizm ne zaman/hangi durumlarda gerçekleşir?*’ sorularına verilebilecek cevapların, bir kavramsal netleştirmeye yardımcı olacağı düşünülmektedir.

1. Vijilanti: Şiddet veya Baskının Faili

Vijilanti terimi, 19. yy Amerika’ında yaygınlık kazanmıştır ve tabi ki bu yaygınlığın nedeni, birer asayiş sağlama örgütü olarak kurulmuş olan ‘*vijilans komiteleri*’dir (Abrahams, 1998: 4-5). Terimin günümüze değin yazılı ve görsel basından sinema ve çizgi roman üretimine kadar birçok alanda kullanıldığı görülmektedir. Hatta çağımız kültür endüstrisinin (Adorno, 2011) en popüler öznelerinden olan ‘*Batman*’ ve ‘*Superman*’ gibi pek çok süper kahraman aslında birer vijilantidirler (Coogan, 2006). Bu kahramanlar, mitik bir kurguyla hukuki yetkileri olmadıkları halde pek çoğu farklı nedenlerle ‘iyi yurttaşlar’ olarak suçluları cezalandırır ve böylece asayiş sağlarlar.

Erik Mortensen (2018: 22) vijilanti teriminin hukuk dışı şiddet uygulayanları meşrulaştırmak amacıyla sıklıkla olumlu bir biçimde kullanıldığına dikkat çekmektedir. Nitekim Mortensen’e göre (2018: 22) vijilantizm incelemelerinin önemli bir kısmında, özellikle tarihi anlatılarda, vijilantiler her ne kadar tarafsız bir tavırla betimlense de bu yaklaşım tarzı, okuyucunun onlar hakkında olumlu bir intiba edinmesine neden olmaktadır; ayrıca vijilantiyi bir şiddet suçlusu olarak kınayan tarihi anlatılar oldukça sınırlıken, kurgusal anlatılarda da vijilanti figürü neredeyse daima sempatik olarak işlenmiştir. Vijilanti öznesinin nötr veya eleştirel bir biçimde ele alındığı sosyal bilimsel çalışmalarda (bkz. Haas, 2010: 31-35; Johnston, 1996: 221-32) ise temel olarak şu niteliklerin vurgulandığı görülmektedir:

- Vijilanti, bir sivil yurttaşdır.
- Vijilanti, otonomdur.
- Vijilanti, gönüllüdür.

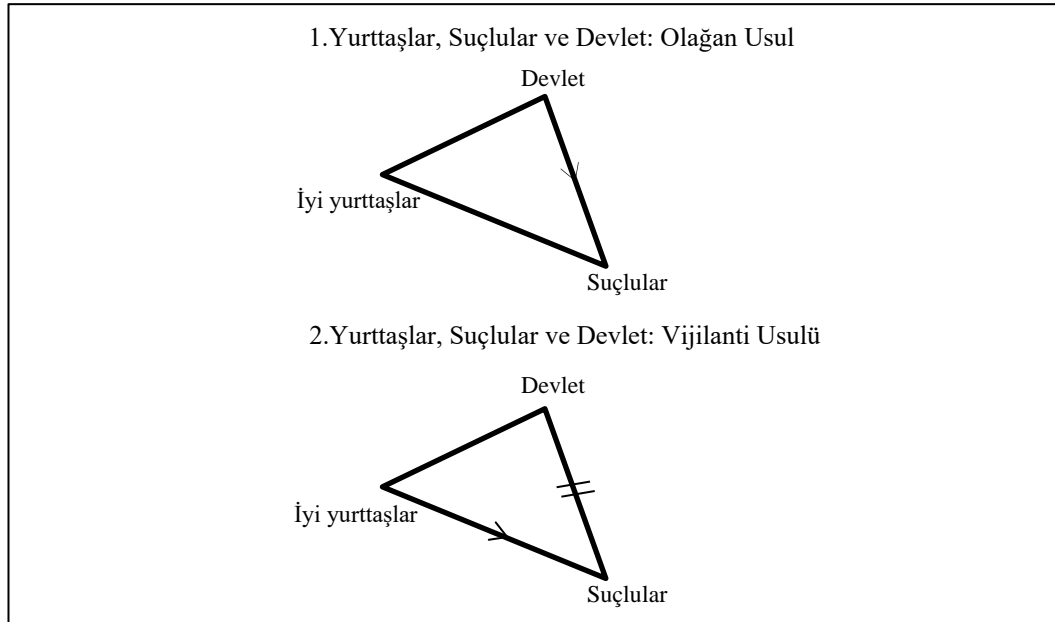
grupların ideolojik formasyonları ve bazı söylemleri, bu çalışmada ifade edilecek olan farklı vijilantizm türleri çerçevesinde analiz edilmiştir.

⁵ Kathleen Belew (2014) ‘Birleşik Devletlerde Linç ve İktidar: Güneyli, Batılı ve Ulusal Vijilanti Şiddeti’ (*Lynching and Power in the United States: Southern, Western, and National Vigilante Violence*) adlı çalışmasında, ‘bilhassa Amerikan’ olan linç eyleminin Amerikan pratiğinde devlet iktidarıyla olan ilişkisini tarihsel bir çerçevede ele alır. Belew’e göre (2014: 95) vijilanti şiddetini devlet destekli bir eylem olarak ele almak, iktidarın özel toplulukları nasıl oluşturmuş-düzenlemiş olduğunu ve belirli topluluklara nasıl boyun eğdirdiğini ve onları nasıl sindirdiğini kavramayı mümkün kılmaktadır.

- Vijilanti, adaleti kendi eliyle sağlamaya çalışır.

Bu temel nitelikler, birbirleriyle yakından ilintilidir. Bu yüzden hepsini bütünlüklü bir biçimde değerlendirmek, daha somut bir vijilanti portesinin ortaya çıkmasında yarar sağlayabilir. Öncelikle vijilantinin bir “sivil yurttaş” olduğuyla ilgili genel bir mutabakatın olduğu söylenebilir de (Haas, 2010: 34) bazı çalışmalarda devletin ya da devlet görevlilerinin hukuk dışı şiddet eylemine giriştikleri zaman da vijilantizm çerçevesinde değerlendirilebileceği ifade edilmektedir. Ancak konunun ‘resmi vijilantizm’ (*official vigilantism*) (Rosenbaum ve Sederberg, 1974: 554) ya da ‘polis vijilantizmi’ (*police vigilantism*) (Kotecha ve Walker, 1976; Kreuzer, 2016) kavrayışı çerçevesinde ele alındığı bu çalışmalar, vijilanti öznesini anlamlandırmayı zorlaştırmaktadır. Çünkü kamu görevlileri hukuk dışı bir şiddet eylemine giriştiklerinde, hukukun kendilerine çizdiği görev ve yetki sınırlarını aşacaklardır ve bu şiddet, meşruluk açısından bir sivil yurttaşın uyguladığı şiddetten farksız olacaktır. Dolayısıyla vijilanti öznesini her koşulda bir sivil yurttaş olarak değerlendirmek önemlidir. Bir hukuk düzeninde olağan veya olması gereken cezalandırma usulü ile vijilanti usulü arasındaki ayrımı izah edebilmek noktasında, Ray Abrahams’a ait aşağıda yer alan şekil oldukça faydalı görünmektedir:

Şekil 1: ‘İyi’ Yurttaşlar, Suçlular ve Devlet Arasındaki İlişkilerin Yapıları

(Abrahams, 1998: 8)

Şekilde görüldüğü gibi; olağan usulde yurttaşlar suçluların cezalandırmasında devlete başvurma metodunu tercih ederlerken, vijilanti usulünde devlet veya hukuk düzeni baypas edilerek, yurttaşlar suçluların cezalandırılmasını doğrudan kendi eliyle gerçekleştirmek niyetindedirler. Nitekim olağan ve vijilanti usulleri arasındaki en bariz farklılık, vijilantinin otonom ve gönüllü bir yurttaş olarak hareket etmesinde yatmaktadır (Johnston, 1996: 226). Çünkü şiddet veya baskı eylemine girişen vijilanti, suçlu ya da tehdit olarak gördüğü kişilerin cezasını veya gözetlemesini devlet mercilerine başvurmaksızın bizzat kendi eliyle gerçekleştirmek ister (Abrahams, 1998: 9). Vijilantinin yaptırım türleri; gözdağı verme, yaralama, öldürme veya linç etme olabilir. Tüm bu yaptırım biçimleri dikkate alındığında, vijilantinin adaleti kendi eliyle sağlamaya çalışan (Cohen, 1989: 1272) biri olduğu söylenebilir ki bu yolla sağlanmaya çalışılan adaletle ‘vijilanti adaleti’ (*vigilante justice*) denilmektedir (Mortensen, 2018).

Görüldüğü gibi vijilantinın nasıl tanımlanacağı hususunda, ilgili literatürde hemen hemen bir fikir birliğinden söz edilebilir de eylemin kendisi için aynı durumu ifade etmek oldukça güçtür. Sözelimi vijilantizm tanımlamaları arasındaki bir takım farklılıklar, olgunun anlaşılmasını ve de

diğer şiddet ve baskı türlerinden farkı yanlarının ortaya konabilmesini zorlaştırmaktadır. Bu açıdan vijilantizmin ne tür bir eylem olduğu ile diğer şiddet ve baskı türlerinden hangi nitelikleriyle ayrıldığı sorularına tutarlı cevaplar sunabilmek oldukça önemlidir.

2. Vijilantizmin Temel Nitelikleri

Vijilantizm, hem vijilanti olan bir öznenin eliyle *bireysel* olarak hem de vijilanti gruplar aracılığıyla *kolektif* bir biçimde gerçekleşebilecek bir eylem türüdür. Eylemin bireysel biçimleri; intikam, kan davası, şahit olunan bir şiddetin engellenmesi vb. gibi birçok nedenden kaynaklanabilir ve neredeyse her bir örnek olay kendi içerisinde bir özgünlük barındırır. Sözü edilen bu özgünlük de bireysel vijilantizm teşebbüslerinin genel bir değerlendirmesini yapmayı neredeyse imkânsız kılmaktadır. Dolayısıyla bu bölümde daha çok vijilantizmin kolektif biçimleri sorgulanmaktadır.

Kolektif şiddet türlerine ilişkin tanımlamalar, birbirlerinin içerisine geçebilecek ve hatta birbirlerinin yerine kullanılacak derecede karmaşıklıklar barındırmaktadır. Bu yönüyle vijilantizmi diğer yaygın şiddet türleriyle birlikte değerlendirmek, bu eylemin bütüncül bir biçimde kavranması noktasında oldukça önemlidir. Kolektif şiddet literatüründe en geniş yere sahip olan çalışmaların, Roberta Senechal de la Roche'nin incelediği; linç, isyan (*rioting*), terörizm ve vijilantizm türlerine ait olduğu söylenebilir. Senechal de la Roche (1996: 102) bu şiddet türlerinin, sorumluluk kapsamı ve örgütlenme dereceleri açısından ayırt edilebileceğini ifade etmektedir. Senechal de la Roche'ye göre (1996: 103) linç ve vijilantizm eylemlerinde kişisel sorumluluk esastır, yani sadece suçlu olduğu iddia edilen kişiler cezalandırılır ya da sorumlu tutulur; isyan ve terörizm eylemlerinde ise kolektif sorumluluk anlayışı hâkimdir, yani cezalandırmanın okları sadece suçlu olduğu iddia edilen kişilere yöneltilmez ve sorumluluk genelleştirilir. Yine bu ayırmada vijilantizm ve terörizm eylemleri birer örgütlü şiddet biçimleri iken, linç ve isyan eylemleri örgütlü olmayan bir grubun şiddet eylemlerini ihtiva etmektedir.

Bu noktada sosyal olgu ve olayların sınıflandırılmasındaki zorluklardan Senechal de la Roche'nin de nasibini aldığını ifade etmek mümkündür. Zira bu tür sınıflandırmalar yoğun bir genelleştirme içerebilirler ve bazı spesifik olay ve durumları bu çizilen çerçevelere dahil etmek oldukça zorlaşabilir. Bu açıdan Senechal de la Roche'nin ilgili sınıflandırması da bir takım açmazlar taşımaktadır. Örneğin Senechal de la Roche'nin ifade ettiği gibi tüm vijilantizm eylemlerinin kişisel sorumluluk anlayışına göre gerçekleştirildiğini ifade etmek, bazı vijilantizm olaylarının anlaşılmasını imkânsız kılar. Yine vijilantizmin her zaman ve her durumda organize bir eylem olduğunu ifade etmek de oldukça iddialıdır, keza ilgili literatürde "spontane vijilantizm" (Shotland, 1976; Sederberg, 1978) kavramsallaştırması çerçevesinde birçok incelemenin yapıldığı görülmektedir.⁶

Sadece vijilantizm özelinde ileri sürülen bu eleştiriler, kolektif şiddete ilişkin her bir biçim kapsamında öne sürülebilir. Bu noktada şiddetin kime yöneltildiği sorusuna karşılık verilebilecek cevapların bir şiddet sınıflandırması denemesinde faydalı olabileceği söylenebilir. Nitekim isyan ve terörizm eylemlerinde şiddet, doğrudan rejime veya rejimin ontolojik alanına yöneltilmekteyken; linç ve vijilantizm eylemlerinde şiddet, genellikle sivil bir yurttaş ya da yurttaşlar grubuna yöneltilir.

Böyle bir ayırmada dahi bu ikiliklerin kendi aralarındaki farkları net bir biçimde ortaya koymak konusunda bir takım kısıtlar bulunmaktadır. Örneğin linç ve vijilantizm arasında keskin bir ayırım yapabilmek çok da mümkün değildir. Linç bir kolektif şiddet biçimi iken, vijilantizm, ifade edildiği gibi, bireysel ya da kolektif bir biçimde cereyan edebilir ve hatta onun kolektif biçimiyle linç arasında net bir ayırım çizmek oldukça zordur ki linç zaten pek çok çalışmada 'vijilanti adaleti' çerçevesinde

⁶ Les Johnston (1996: 222-223), vijilantizmin Latin kökenlerindeki (*vigil*) uyanık (*awake*) veya gözlemci-gözcü (*observant*) anlamlarına işaret ederek, spontane vijilantizmin dahi belirli bir planlama ve hazırlama içerdiğini ifade etmektedir. Bu oldukça iddialı bir önermedir, çünkü vijilantizmin linçe vardığı durumlarda bu eyleme katılanların önemli bir kısmı galeyana gelmiştir. Dolayısıyla böyle bir kitlenin planlı, hazırlıklı ve örgütlü olduğunu ifade etmek oldukça güçtür.

değerlendirilmiş bir konudur. Sözelimi bu çalışmalardan birinde Mortensen (2018: 21) bütün linçlerin, vijilanti adaletinin bir metodu olduğunu ifade etmektedir.

Vijilantizmin hangi şiddet eylemlerini kapsadığı hususu oldukça tartışmalıdır. Bazı çalışmalarda vijilantizm, basitçe ‘kurulu düzeni sürdürmeye yönelik bir şiddet’ olarak ele alınırken (Rosenbaum ve Sederberg, 1974), bazı çalışmalarda ise ‘meşru müdafaa’ (*self-defence*) halinde uygulanan şiddetin bile vijilantizm olarak değerlendirilebileceğine yönelik oldukça kapsayıcı bir yaklaşım (Johnston, 1996: 222) ortaya konulmaktadır.⁷ Vijilantizmi basitçe tek bir çerçeveden ele almak, bu eylemin farklı biçimlerini incelemeyi olanaksız kılma potansiyeli taşıırken; oldukça farklı şiddet eylemlerini bile vijilantizm içerisinde değerlendirmek, bu eylemin özgül niteliklerini muğlaklaştırır. Tüm bu kısıtlarla birlikte, vijilantizmin aşağıda ifade edilen 4 temel önerme çerçevesinde değerlendirilmesi mümkündür:

a. Vijilantizm, planlı-plansız ve örgütlü-örgütsüz şiddet eylemlerinin tümünü içerebilecek genişlikte bir eylemdir: Vijilantizm, genel olarak planlı bir eylem olarak nitelendirilir (Johnston, 1996: 222; Haas, 2010: 32). Ancak özellikle bir suç eylemine şahit olanlar tarafından gerçekleştirilen vijilantizmin planlı olduğunu ifade etmek oldukça güçtür. Aynı şekilde daha önce ifade edildiği gibi, vijilantizm bazı çalışmalarda örgütlü bir şiddet eylemi türü olarak değerlendirilmektedir. Ancak birçok örnek olayda olduğu gibi bu eylem, bazı durumlarda galeyana gelmiş bir kalabalığın şiddeti de olabilir. Bu nedenle tüm vijilantizm vakalarını planlı ve örgütlü olarak değerlendirmek oldukça genelleyci olacaktır.

b. Vijilantizm, legal ya da illegal bir biçimde gerçekleşebilir: Vijilantizmin illegal bir eylem olduğu yönünde de yaygın bir eğilim mevcuttur (Haas, 2010: 32). Ancak bazı örneklerde vijilantizmin legal biçimlerinin de tecrübe edildiği görülmektedir. Örneğin İngiltere Herefordshire’da hırsızlık karşıtı ‘the Eardisley Neighbourhood Watch Group’ adlı oluşum, sokak devriyeleri atarak ve gözetleme yaparak hırsızlık eylemlerini polislere bildirmişlerdir (Johnston, 1996: 223-27). Herhangi bir şiddet eylemine gidilmemiş olması, bu grubun bir vijilanti grup olmadığı anlamına gelmez. Bu yönüyle de vijilantizmi, salt şiddet eylemleriyle tanımlamaktan ziyade onun şiddete dayanmayan türlerini de göz önünde bulundurmak gerekir. Bu bağlamda vijilantizmi ‘şiddet ya da şiddet kullanma tehdidi’ olarak betimleyen Johnston (1996: 227) oldukça yerinde bir saptamada bulunmuştur.

c. Vijilantizm, tek-taraflı (unilateral) bir eylemdir: Herhalde vijilantizm konusunda tartışılmayan hususların başında, bu eylemin tek-taraflı olması gelmektedir (Senechal de la Roche, 1996: 102). Vijilantizm, vijilantilerin suçlu ya da suçlu olduğu iddia edilen kişiye yönelik uyguladıkları tek-taraflı bir şiddet veya baskı eylemi türüdür. Şiddet veya baskının yöneltildiği kişi(ler) genellikle savunmasızdır.

d. Vijilantizm, devletin şiddet tekeline meydan okumaktır: Modern devletin kurumsal olarak en belirleyici niteliklerinden biri, onun şiddet tekeline sahip olmasıdır (Bayrak, 2019: 59). Bir ülkede devletten özerk kişi veya grupların da şiddet uyguladıkları görülebilir, ancak devletin uyguladığı şiddeti bunlardan ayıran temel nitelik bu şiddetin bir meşruiyete dayanmasıdır.⁸ Aslında vijilantizm eylemine girişen kişilerin nazarında da bu eylem meşrudur, çünkü bu yolla suçlu veya

⁷ Meşru müdafaa halinde uygulanan şiddetin vijilantizm çerçevesinde ele alınması, bu eylemi anlamada önemli bir bulanıklık meydana getirmektedir. Bu noktada Lloyd R. Cohen’in (1989) vijilantizm ve meşru müdafaa arasında çizdiği ayrıma değinmek gerekir. Cohen’e göre (1989: 1272) meşru müdafaa halindeki kişi sadece kendisini korur. Ancak vijilanti kendisini korumakla kalmaz, o ayrıca suçluyu cezalandırma fırsatından da yararlanır.

⁸ Bu noktada Marksist siyaset teorisine ayrı bir parantez açmak gerekir. Liberal ve Muhafazakâr yaklaşımlar başta olmak üzere birçok yaklaşımda devlet; adaleti, güvenliği ve toplumsal düzeni sağlamak adına meşru şiddet uygulama erkini elinde tutan yegâne güçtür. Marksist devlet teorisi ise devletin bu şiddetini salt burjuvazinin alt sınıflar üzerinde uyguladığı bir baskı aracı olarak değerlendirir (Eroğul, 2014) ve dolayısıyla bu şiddeti meşru olarak görmez. Ancak devlete yönelik bu yaklaşımda dahi modern-kapitalist siyasal pratikte devletin şiddet tekeline elinde tuttuğu kabul edilir. Hatta Hannah Arendt’e göre (2018: 46) “siyasal iktidarın ‘şiddetin örgütlenmesiyle’ eşitlenmesi, ancak Marx’ın, devletin, egemen sınıfın elindeki tahakküm aracı olduğu yönünde tahmini desteklenirse anlamlı olabilir.”

sapkın davranışları olan kişilere ‘hak ettikleri’ ders verilmiştir. Ancak tüm kolektif şiddet biçimleri gibi, vijilantizm de devletin şiddet tekelinin çiğnenmesi veya ona meydan okunması anlamına gelmektedir (Berg, 2017: 122).

Bu meydan okumayı, Abrahams’ın anarşizm ve vijilantizm arasında çizdiği ayırım üzerinden okumak gerekir. Nitekim Abrahams’ın belirttiği gibi (1998: 16), anarşizm devletin ilkelerine karşı olmayı ihtiva etmekten, vijilantizm çoğunlukla devletin yetersizliğinden yakınma eğilimini içermektedir. Yani buradaki meydan okuma, adaletin ve/veya kontrolün ‘devlete rağmen’ sağlanması düşüncesine dayanmaktadır ve dolayısıyla eylemin sonucunda devlet iktidarının zayıflatılması veya ortadan kaldırılması gibi amaçlar söz konusu değildir.

Buraya kadar öne sürülen tespitler doğrultusunda, vijilantizmin sivil yurttaşlar aracılığıyla (i), tek-tarafli olarak gerçekleşen (ii) ve adaletin devletten özerk bir biçimde sağlanma düşüncesine dayanan (iii) bir şiddet veya baskı eylemi olduğu ifade edilebilir. Eylemin bu nitelikleri genel bir çerçevenin çizilmesini mümkün kılabilir, ancak onun kriminal, sosyal, ekonomik, kültürel ve politik vb. yönlerini kavramak için vijilantizmin farkı türlerine daha yakından bakmak gerekebilir.

3.Vijilantizm Türleri

Sosyal teoride tipolojiler, olguların farkı biçimlerini sistematik bir biçimde inceleme noktasında oldukça işlevseldirler. Bu anlamda vijilantizm tipolojileri, her şeyden önce bu eylemin neden gerçekleştiği sorularına verilebilecek birden fazla cevabın verilebilmesini mümkün kılmaktadır. Vijilantizme ilişkin en yaygın tipolojilerden biri, H. Jon Rosenbaum ve P. C. Sederberg’e aittir. Vijilantizmi, tüm spesifik olaylar genelleştirildiğinde basitçe ‘kurulu düzen/müesses nizam şiddeti’ (*establishment violence*) olarak tanımlayan Rosenbaum ve Sederberg (1974: 542), vijilantizmin üç farklı şekilde ortaya çıktığını ifade ederler ki bunlar ‘suç kontrolü vijilantizmi’ (*crime-control vigilantism*), ‘sosyal grup kontrolü vijilantizmi’ (*social-group-control vigilantism*) ve ‘rejim kontrolü vijilantizmi’ (*regime-control vigilantism*) dir. Bu tipoloji, olgunun birçok açıdan ele alınabilmesini sağlamaktadır.

3.1. Suç Kontrolü Vijilantizmi

Suç kontrolü vijilantizmi, hukuk sistemince suç sayılan eylemleri işlemiş ya da işlemiş olduğuna inanılan kişilere yöneltilir (Rosenbaum ve Sederberg, 1974: 548). Rosenbaum ve Sederberg (1974: 549) bu vijilantizm türünün, devletin kişileri ve mülkiyeti koruma hususunda etkisiz olduğuna inanıldığı her toplumda meydana gelebileceğini ve en meşhur örneklerinden birinin Brezilya’da 500 ile 1200 arası kişiyi infaz ettikleri tahmin edilen ‘Ölüm Mangası’ (*Esquadrao da Morte*) adlı vijilanti grubun eylemleri olduğunu ifade etmektedirler. Bu vijilantizm türü Richard M. Brown’un tarihsel sınıflandırmasındaki ‘klasik vijilantizm’ (*the old vigilantism*) dediği türe karşılık gelmektedir. Brown (1975: 127) 19. yy. Kuzey Amerika’daki klasik vijilantizmin; at hırsızları, kalpazanlar, haydutlar ve de şüpheli ve alt tabakadan kişilere yöneltildiğini ifade etmektedir.

Rosenbaum ve Sederberg, her ne kadar sadece vijilanti grupların eylemlerine odaklanmış görünseler de bu vijilantizm türünün bireysel sergilenişlerine de değinmek gerekir. Nitekim birçok olayda vijilantiler, işlenen bir suçun kurbanları ve/veya yakınları, olaya şahit olan görgü tanıkları ve başkalarının yararına eyleme geçen kişilerdir (Haas, 2010: 31). Bunlardan sonuncusunun da özellikle sinema/dizi endüstrisinin birçok yapımında kahramanca bir kurguyla işlendiği görülmektedir.

3.2. Sosyal Grup Kontrolü Vijilantizmi

Rosenbaum ve Sederberg’in tipolojisinde (1974: 551) sosyal grup kontrolü vijilantizmi; bir toplumdaki değer dağılımının muhafazasını savunan gruplar tarafından, değerlerin yeniden bölüşümünü talep eden ‘öteki’ gruplara karşı yöneltilen şiddet veya baskı eylemlerini içermektedir. Yazarlara göre bu vijilantizm türü; yaygın olarak toplumsal (ırk, din, kast, kabile vb. farklılıklar kaynaklı) olmak üzere, ekonomik ve siyasal anlamda ‘öteki’ olan diğer bir gruba da yöneltiler ve

suç kontrolü vijilantizmine nazaran, bu vijilantizm türünde devletin ihmalkârlığı ya da resmi çözüm yollarındaki yetersizlikler çok daha az etkilidir.

Sosyal grup kontrolü vijilantizminin en bilinen örneği; ABD'nin yeniden yapılanma döneminde (*Reconstruction*), yukarı hareketliliklerinden rahatsızlık duyulan siyahileri hak ettikleri konuma geri göndermek amacıyla kurulan 'Ku Klux Klan'dır (Rosenbaum ve Sederberg, 1974: 552). ABD'de 19. yüzyılın sonlarında başlayan bu vijilantizm dalgasının, 20. yüzyılda da etkisinin artarak devam ettiği söylenebilir. Söz gelimi Brown (1975: 127), 20. yüzyılda vijilantizmin oklarının Katolikler, Yahudiler, göçmenler, siyahiler, işçiler ve işçi liderleri, siyasi radikaller ve insan hakları savunucularına yöneltilmiş olduğunu ifade eder ve bu durumu 'neovijilantizm' veya 'yeni vijilantizm' olarak adlandırır.

3.3. Rejim Kontrolü Vijilantizmi

Rosenbaum ve Sederberg'in tipolojisinde (1974: 556-57) rejim kontrolü vijilantizmi, başarısızlık ya da verimsizliğiyle kurulu düzeni tehdit eden rejime bir uyarı verilmek amacıyla başvuru bir şiddet biçimine karşılık gelmektedir. Yazarlara göre, bu vijilantizm türü sivil yurttaşlar eliyle olabileceği gibi bazı devlet görevlileriyle ittifak kurularak da gerçekleştirilebilir ki bu şiddet genellikle siyasal suikastlar olarak ortaya çıkarken, bazı devlet görevlilerinin desteği alındığında da bir 'muhafazakâr darbeye' (*conservative coups d'état*) dönüşebilir. Örneğin Türkiye'de 'post-modern darbe' olarak etiketlenen '28 Şubat Darbesi' bu kapsamda değerlendirilebilir. Nitekim bu darbenin ardından dönemin darbecileri tarafından demokrasiye 'balans ayarı' yapıldığı ifade edilmiştir (Akın, 2016: 42). Burada 'balans ayarı' verilmek istenen şeyin, demokrasinin tam aksine belirli vesayet ilişkileri ve çıkarlarını maskeleyen 'kurulu düzen' olduğunu ifade etmek mümkündür.

Yukarıda açıklanan vijilantizm tipolojisi, vijilantizm eyleminin neden veya hangi amaçlarla gerçekleştirildiğine yönelik genel bir çerçeve sunmaktadır. Rosenbaum ve Sederberg'in vijilantizme ilişkin 'kurulu düzen şiddeti' yaklaşımı her ne kadar genelleştirici görünse de vijilantizmin çoğu zaman kurulu düzenin kriminal, ahlaki, politik, kültürel, iktisadi vb. unsurlarının muhafazasını sağlama amacıyla olanlar tarafından gerçekleştirilen bir eylem türü olduğunu ifade etmek mümkündür. Bu yaklaşım belki de sadece anlık ya da "spontane" bir biçimde gerçekleşen vijilantizm biçimlerini dışlamaktadır. Çünkü bu eylemlerin pek çoğunda anlık refleksler, ölç alma duygusu, şiddete yatkınlık vb. etkenler belirleyici olabilmektedir. Dolayısıyla 'vijilantizm ne zaman/hangi durumlarda gerçekleşir?' sorusuna, her bir vijilantizm türü çerçevesinde ayrı cevaplar sunmak gerekir.

4. Vijilantizmin Çanları: 'O'nu veya 'Onlar'ı Yok Edin!

Vijilantizm, potansiyel olarak her toplumsal ortamda aniden gerçekleşmeye müsait bir eylemdir. Fakat bazı durumlar vijilantizmin meydana gelme ihtimalini arttırabilir. Bu durumların etkisi vijilantizm türlerinin her birinde farklılıklar gösterir. Şöyle ki 'suç kontrolü vijilantizmi' genel olarak kolluk güçlerinin suçlu ya da suçlu olduğu iddia edilen kişinin yakalanmasında ihmalkâr davrandığına veya hukuk sisteminin bu kişiye hak ettiğinden daha az bir ceza verdiğine yönelik bir inancın hâkim olduğu zaman ortaya çıkar. Bu vijilantizm türünde mutlaka bir 'tetikleyici olay' vardır (Haas, 2010: 35-36) ve sivil yurttaşlar kontrolü ellerine alarak adaleti sağlamaya kalkışır. Johnston'ın ifadesiyle (1996:227) bu 'sorumlu yurttaşlıktan özerk yurttaşlığa' geçiş aşamasıdır.

Suç kontrolü vijilantizminin ortaya çıktığı durumları tespit etmenin, sosyal ve politik kapsamlı vijilantizmlere (sosyal grup-rejim kontrolü vijilantizmi) nazaran daha kolay olduğu söylenebilir. Zira vijilantizmin sosyal ve politik biçimlerinde 'tetikleyici olayın' ne olduğu hususu, genellikle çok daha muğlaktır. Bu türlerin birçok örneğinde belki de net bir tetikleyici olay dahi yoktur. Özellikle sosyal grup kontrolü vijilantizminde bir olaydan ziyade, belirli bir sürecin sonucu olarak kemikleşen 'hâkim grup-öteki grup' kutuplaşması, şiddet veya baskının ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır.

Kolektif şiddet biçimlerini genel bir çerçevede ele alan Ted Gurr'a göre (1974: 22) bir grubun toplumdaki değer bölüşümünde hissettiği 'görelî yoksunluk' (*relative deprivation*) şiddetin itici gücünü oluşturur. Gurr (1974: 21) görelî yoksunluğu, bireylerin değer beklentileri ile değer kapasiteleri arasında algıladıkları bir çelişki olarak tanımlar. Gurr'a göre (1974) bu yoksunluğun etki alanı ve yoğunluğunun genişlemesi, kolektif şiddetin ortaya çıkma ihtimalini arttırır. Nihayetinde bu yoksunluğa son vermek için politik şiddetin 'normal' ve 'faydalı' olduğuna yönelik bir meşrulaştırma, şiddetin ortaya çıkmasına müsait bir toplumsal ortam oluşturur (Gurr, 1974: 156-59).

Gurr'un bu yaklaşımı çerçevesinde sosyal ve politik vijilantizm türlerinin ne zaman ortaya çıktığına yönelik bir takım saptamalarda bulunabilir. Buna göre bir sosyal grup, herhangi bir alanda (kültürel, iktisadi, siyasal vb.) hissettiği görelî yoksunluğa son vermek için vijilantizmi normal ve faydalı bir yöntem olarak meşrulaştırdığı zaman, aniden bir vijilanti grubuna dönüşebilir. Görelî yoksunluğun nedeni olarak rejime de pay çıkarılırsa, bu durum rejim kontrolü vijilantizminin ortaya çıkmasına zemin hazırlayacaktır.

Vijilantizmin sosyal ve politik biçimlerine zemin hazırlayan toplumsal ortamın, sadece bir sosyal grubun algıladığı 'görelî yoksunluk' nedeniyle oluşabileceğini iddia etmek fazlasıyla indirgemeci olacaktır. Bu eylemin hangi zamanlarda/durumlarda ortaya çıkabileceğini kavramak için sosyal gruplar arası ilişkilere odaklanmak gerekmektedir. Bu bağlamda Donald Black (1993: 27-46) gibi sosyal kontrol amacıyla başvurulmuş şiddeti bir 'kendi kendine iş görme' (*self-help*) biçimi olarak gören Senechal de la Roche'nin kolektif şiddet yaklaşımı, vijilantizmin bu biçimlerini anlama konusunda oldukça faydalı olabilir.

Senechal de la Roche (1996: 106) kolektif şiddeti, bir toplumda yer alan grupların aralarındaki 'ilişkisel mesafe', 'kültürel mesafe', 'fonksiyonel bağımsızlık' ve 'eşitsizlik' değişkenleri çerçevesinde değerlendirmektedir.⁹ Buna göre bir toplumda gruplar arası ilişkisel ve kültürel mesafe azaldıkça, o toplumda kolektif şiddetin ortaya çıkma ihtimali de azalır. Daha açık bir ifadeyle bireylerin gündelik ve resmi ilişkilerde birbirlerini tanımaları ve kültürel olarak aynı ya da benzer değerleri paylaşmaları kolektif şiddetin bir nevi panzehridir (Senechal de la Roche, 1996: 106-11). Yine Senechal de la Roche'ye göre (1996: 111-15) bir toplumda sosyal gruplar arası fonksiyonel birlikteliklerdeki (ekonomik, politik, askeri vb.) artış, şiddetin ortaya çıkma ihtimalini düşürmektedir ve gruplar arasındaki eşitsizliğin artması, şiddete müsait bir toplumsal ortam inşa etmektedir.

Dolayısıyla vijilantizm, görelî yoksunluk haricinde de toplumsal ortamın farklı karakteristikleri kaynaklı ortaya çıkabilecek bir eylem türüdür. Sözelimi vijilantiler, bir yoksunluk hissine sahip olmadan da 'öteki' olarak algıladıkları gruplara şiddet veya baskı uygulayabilirler. Nitekim bir kişi/grup sırf farklı yaşam biçiminden veya dünya görüşünden olması nedeniyle bile, vijilanti grup tarafından 'öteki' olarak etiketlenebilir ve bu kişi/grup hiç de suç teşkil etmeyen eylem ve/veya söylemleri gerekçe gösterilerek vijilantizmin muhatabı olabilir. Türkiye'de son yıllarda sıkça tartışılan Şerif Mardin'e ait 'mahalle baskısı' kavramsallaştırmasının bu çerçevede değerlendirilmesi mümkündür. Burada mahalle, Rossenbaum ve Sederberg'in sözünü ettiği kurulu düzenin mekânlarından biri olarak görülürse, Mardin'in kavramsal ve düşünsel katkıları ile vijilantizm arasında bir bağlantı kurulabilir.

Mahalle, Türkiye sosyolojisinde hâkim kültüre ait değer ve normların yeniden üretildiği önemli mekânlardan birini oluşturmaktadır. Mardin (2013), Kemalist modernleşmenin 'iyi, doğru ve güzel' olanı detaylandıramadığını ve mahallenin ise 'iyi, doğru ve güzel' olanı İslami değerlerle doldurmaya devam ettiğini izah ederek, Türk Modernleşmesinin paradoksal yönünü ortaya koymaktadır. Dolayısıyla kurulu düzenin bir mekânı olarak mahallenin 'iyi, doğru ve güzel' belirlenimleri dışında kalan kişi ya da grupların karşı karşıya olduğu baskının, şiddete varmasa bile

⁹ Senechal de la Roche, bu değişkenlerin belirlenmesi hususunda Donald Black'ın "*The Elementary Forms of Conflict Management*" adlı çalışmasından yararlandığını ifade etmektedir. Black'ın bu çalışmasında (1993: 76) vurguladığı değişkenler; *eşitlik*, *sosyal mesafe*, *hareketsizlik*, *fonksiyonel bağımsızlık* ve *örgütlenme*'dir.

bir vijilantizm biçimine karşılık geldiği söylenebilir. Mardin'in mahalle baskısının 'göz' veya 'bakış' ile gerçekleştiği yönündeki tespiti de (Mardin, 2013) mahalle baskısı ve vijilantizm olguları arasında kurulmak istenen bu ilişkiyi güçlendirmektedir.

Bu saptamalar üzerinden, vijilantizmin özellikle sosyal ve politik biçimlerini anlamak için sosyal gruplar arası ilişkilere ve gündelik hayat ilişkilerine odaklanılmasının önemli olduğu söylenebilir. Çünkü yok edilmesi veya sindirilmesi istenen kitle, hâkim grupla sınırlı bir aidiyet bağı kurabilen ya da kurulması istenmeyen bir topluluğa karşılık gelmektedir. Örgütlü veya örgütsüz kalabalıklar ise ya doğrudan 'öteki' gruba ya da 'rejim temsilcilerine' karşı şiddet veya baskı uygulayarak, konumlarını ve düzeni muhafaza etmek istemektedirler.

Nihayetinde çalışma kapsamında birçok açıdan ele alındığı şekliyle kavramsal düzeyde vijilantizm; bir suçluyu cezalandırmak veya suçun işlenmesini önlemek, 'öteki' grubun herhangi bir eylem ve/veya söyleminden duyduğu rahatsızlığı sona erdirmek veya bu grubun herhangi bir alandaki yükselişini önlemek ve 'fabrika ayarlarından' çıkmış rejime bir uyarı vermek amacıyla sivil yurttaşlarca gerçekleştirilen tek-tarafli şiddet veya baskı eylemlerini ihtiva etmektedir.

Sonuç

Modern devletin şiddet üzerindeki tekeli, bazı zamanlarda sivil toplum alanından gelen eylemler vasıtasıyla çığnır. Çalışma kapsamında irdelenen vijilantizm, tam olarak bu çığneme usullerinden birini oluşturmaktadır. Çünkü bu şiddet veya baskı eylemine yönelenler, hukuki bir yetkileri olmadığı halde adaleti ve/veya kontrolü kendi kendilerine sağlamaya çalışırlar. Neredeyse her örnekte, bu kişiler giriştikleri eylemin hukuk-dışı olduğunu bilseler de eylemlerini gerekli ve meşru görürler. Çünkü kendilerine göre rahatsızlık duydukları olay veya durumun düzeltilmesinde, kamu görevlileri ihmalkâr ya da fazlasıyla hoşgörülü davranmaktadırlar. Rahatsızlığın nedeni, kriminal bir olay veya olaylar zinciri (*suç kontrolü*), öteki olarak algılanan bir grubun eylem ve/veya söylemleri ile bu grubun herhangi bir alandaki yükselme süreci (*sosyal grup kontrolü*) ve rejimin kuruluş ayarlarına uymadığı düşünülen iktidar politikaları (*rejim kontrolü*) olabilir.

Bu çalışmada büyük ölçüde Rosenbaum ve Sederberg'in vijilantizm tipolojisi esas alınmıştır. Her ne kadar fazlasıyla genelleştirici görülse de onların ifade ettiği gibi, vijilantizm kabaca 'kurulu düzen şiddeti'dir. Vijilantiler, çoğunlukla kurulu düzenin bekçileri gibi hareket ederek bir şiddet veya baskı eylemine girişirler. Ayrıca vijilantizm tek-tarafli bir şiddet eylemidir, yani onun kurbanları tarihsel ve toplumsal olarak farklı nedenlerle seçilmiş olsalar da savunmasızdırlar. Kurbanlarının linç yöntemi ile öldürülmesi, vijilantizmin en tipik ve en ağır ya da şiddetli örneğini oluşturmaktadır.

Vijilantizm evrensel bir olgudur, yani adaleti ve/veya kontrolü kendi eliyle sağlamaya çalışan sivil yurttaşlar tüm toplumlarda mevcuttur. Ancak vijilantizmin bazı toplumsal ortamlarda ortaya çıkması, diğerlerine nazaran daha mümkündür. Özellikle sosyal ve politik vijilantizm biçimleri siyasal, sosyal, kültürel, ekonomik vb. alanlarda homojenliğini sağlayamamış, yani sosyal gruplar arası kamplaşmanın kemikleştiği toplumlarda ortaya çıkmaya daha elverişlidir. Bu nedenle de vijilantizmin panzehri olarak, 'hoşgörü' temelli bir toplumsal inşanın önemli bir işleve sahip olabileceği söylenebilir. Günümüzde özellikle sosyal ve politik vijilantizm biçimlerinin neredeyse hiç görülmediği toplumların alametifarikası da burada yatmaktadır.

Bu çalışmada vijilantin kim olduğu, vijilantizmin temel nitelikleri, türleri ve vijilantizmi ortaya çıkaran durumlar sorgulanmış ve çalışma kavramsal bir incelemeyle sınırlandırılmıştır. Bu sınırlılıklar nedeniyle, günümüzde önemli bir tartışma alanı oluşturan 'dijital vijilantizm' konusuna değinilememiştir. Sanal gerçekliğin nesnel gerçekliği sarmaladığı günümüz dünyasında, kurulu düzeni muhafaza etmek adına şiddet veya baskı eylemine geçen vijilantilerin birçoğu artık klavye başındadır. Özellikle sosyal medya ortamlarında şahit olunan linç kültürü, aslında vijilantizmin yeni bir yöntemi olarak görünmektedir. Bu durumun, örnek olay incelemelerine dayanan başka bir çalışmanın konusu olabilecek derinlikte olduğu düşünülmektedir.

Kaynakça

- Abrahams, Ray (1998), **Vigilant Citizens: Vigilantism and the State**, Polity Press, Malden, MA.
- Adorno, Theodor W. (2011), **Kültür Endüstrisi-Kültür Yönetimi**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Agoramoorthy, Govindasamy, ve Minna J. Hsu (2012) “The Significance of Cows in Indian Society between Sacredness and Economy”, **Anthropological Notebooks**, V. 18 (3), s. 5-12.
- Akın, Şeyma (2016), “Darbeler ve Batı Medyası: 28 Şubat Darbesi Üzerinden Bir Analiz”, **Liberal Düşünce Dergisi**, S. 21(84), s. 35-56.
- Arendt, Hannah (2018), **Şiddet Üzerine**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Bajoria, Jayshree (2019), **Violent Cow Protection in India: Vigilante Groups Attack Minorities**, Human Rights Watch, New York.
- Bardakoğlu, Ali (1997), “Hak”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 15, İstanbul, s.139-51.
- Bayrak, Emek (2019), “Şiddet Tekelinin Tarihsel Gelişimi ve Bugüne Dair Notlar”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, S. 68(1), s. 57-82, doi: 10.33629/auhfd.553895.
- Belew, Kathleen (2014), “Lynching and Power in the United States: Southern, Western, and National Vigilante Violence: Lynching and Power in the United States”, **History Compass**, V. 12(1), pp. 84-99, doi: 10.1111/hic3.12121.
- Berg, Manfred (2017), “Linç: Küresel Bir Bakış Açısıyla, Amerika’nın ‘Ulusal Suçu’”. **Kitleleri Yeniden Düşünmek: Hukuk Şiddet Demokrasi**, (Editör: Z. Koçak), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, s.117-130.
- Bora, Tanıl (2014), **Türkiye’nin Linç Rejimi**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Brown, Richard Maxwell (1975), **Strain of Violence: Historical Studies of American Violence and Vigilantism**, Oxford University Press, Newyork.
- Cohen, Lloyd R. (1989), “The Legitimacy of Vigilanteism”, **BYU Law Review**, V. 4, pp. 1261-76.
- Cohen, Michael (2007), “‘The Ku Klux Government’: Vigilantism, Lynching, and the Repression of the IWW”, **Journal for the Study of Radicalism**, V. 1(1), ss. 31-56.
- Coogan, Peter (2006), **Superhero: The Secret Origin of a Genre**, MonkeyBrain, Austin, Texas.
- Dönmez, Rasim Özgür (2008) “Vigilantism in Turkey: Totalitarian Movements and Uncivil Society in a Post-9/11 Democracy”, **Totalitarian Movements and Political Religions**, V. 9(4), pp. 551-73, doi: 10.1080/14690760802436183.
- Eroğul, Cem (2014), **Devlet Nedir?**, Yordam Kitap, İstanbul.
- Fritz, Christian G. (1994), “Popular Sovereignty, Vigilantism, and the Constitutional Right of Revolution”. **Pacific Historical Review**, V. 63(1), pp. 39-66, doi: 10.2307/3640668.
- Gambetti, Zeynep (2007), “Linç Girişimleri, neoliberalizm ve güvenlik devleti”, **Toplum ve Bilim** S.109, s. 7-34.
- Gurr, Ted Robert (1974), **Why Men Rebel**, Princeton Univ. Press Princeton.

Haas, Nicole Eveline (2010), **Public Support for Vigilantism**, Doctoral Thesis, Leiden University.

Johnston, Les (1996), “What is Vigilantism?”, **The British Journal of Criminology**, V. 36(2), pp. 220-36, doi: 10.1093/oxfordjournals.bjc.a014083.

Koçak, Zeynep (2017), **Kitleleri Yeniden Düşünmek: Hukuk Şiddet Demokrasi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Kotecha, Kanti C., and James L. Walker (1976), “Police Vigilantes”, **Society**, V. 13(3), pp. 48-52, doi: 10.1007/BF02693881.

Kreuzer, Peter (2016), **“If They Resist, Kill Them All”: Police Vigilantism in the Philippines**. Peace Research Institute Frankfurt.

Kubat, Aydın (2017), “İslam Ceza Hukuku Bağlamında Ehliyet”, **İslam Ceza Hukuku**, C.1, (Editörler: Abdurrahman Eren, M. Refik Korkusuz), s. 693-717, Lale Yayıncılık, İstanbul.

Mardin, Şerif (2013), **Mahalle Baskısı, Ne Demek İstedim?**, SORAR (Sosyal Sorunları Araştırma ve Çözüm Derneği) Toplantısı (23/05/2008), Söyleşi yapan: Ruşen Çakır (B. Toprak, A. Y. Sarıbay, F. Keyman, N. Subaşı & H. Ş. Tuksal ile). <http://www.rusencakir.com/Prof-Serif-Mardin-Mahalle-Baskisi-Ne-Demek-Istedim/2028> (Erişim Tarihi: 02.10.2020).

Mortensen, Erik (2018), “The Mode of Lynching: One Method of Vigilante Justice”. **Canadian Review of American Studies**, V. 48(1), pp. 20-39, doi: 10.3138/cras.2017.014.

Pedahzur, Ami, ve Arie Perliger (2003), “The causes of vigilante political violence: The case of Jewish settlers”, **Civil Wars**, V. 6(3), pp. 9-30, doi: 10.1080/13698240308402542.

Pratten, David (2008), “The Politics of Protection: Perspectives on Vigilantism in Nigeria”. **Africa**, V. 78(1), pp. 1-15, doi: 10.3366/E0001972008000028.

Rosenbaum, H. Jon, and Peter C. Sederberg. (1974), “Vigilantism: An Analysis of Establishment Violence”, **Comparative Politics**, V. 6(4), pp. 541-70, doi: 10.2307/421337.

Sederberg, Peter C. (1978), “The Phenomenology of Vigilantism in Contemporary America: An Interpretation”, **Terrorism**, V. 1(3-4), pp. 287-305, doi: 10.1080/10576107808435415.

Senechal de la Roche, Roberta (1996), “Collective Violence as Social Control”, **Sociological Forum** V. 11(1), pp. 97-128, doi: 10.1007/BF02408303.

Shotland, R. Lance (1976), “Spontaneous Vigilantes”, **Society**, V. 13(3), pp. 30-32. doi: 10.1007/BF02693877.

Sundar, Nandini (2010), “Vigilantism, Culpability and Moral Dilemmas”, **Critique of Anthropology**, V. 30(1), pp. 113-21, doi: 10.1177/0308275X09360140.

Şen, Ersan (2012), “Hırsızlık Suçları”, **Ankara Barosu Dergisi**, S. 3, s. 321-57.

Weisburd, David (1988), “Vigilantism as Community Social Control: Developing a Quantitative Criminological Model”, **Journal of Quantitative Criminology**, V. 4(2), pp. 137-53, doi: 10.1007/BF01062870.

Yıldız, Sevil (2007), “Suçta Araç Olarak İnternetin Teknik ve Hukuki Yönden İncelenmesi”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, V. 1(17), s. 609-23.